

DUN KARM

TIFKIRIET

Donnu lbieraħ. Mad-disgħia u erbghin sena ilu. Jien tifel ta' xi 12-il-sena u Dun Karm żaghżugh ta' xi 20. Konna s-Seminarju tal-Furjana flimkien. Jien maż-żgħar u hu mal-kbar. Jien għadni ġej mill-Kulleġġ tal-Geżwiti ta' Għawdex u hu kien għadu s-Seminarju wasal biex itemm l-istudji tiegħu. Jien li moħħi kien għadu frisk sewwa u magħgun bl-ewwel tagħlim fuq sisien sħaħ, l-iktar tal-Isien Taljan, kont sibt, fil-wieċe dħuli u mgiba lventa iżda għaqlija ta' Dun Karm, il-ħabib li nissel fija l-ewwel xrariet għal-letteratura, li dik il-ħabta fil-qasam tas-sistema ta' tagħlim tas-Seminarju, l-iktar li taħkem kienet dik tal-Letteratura Latina u Taljana. L-ewwel ma laqtuni kienu l-versi tiegħu li fuqhom kont nogħxa, meta, wara li jsejjaħli, kien jaqrahomli; u fost oħrajn l-iktar li kienu għoġbuni, u bqajt inżommhom frasi, kienu l-versi liriċi "A Cristoforo Colombo" li jibded: *Ampio pensier mirifico, genio, virtù grandiose, ecc.*

Malli moħħi beda jinfetaħ u jitharreg, dlonk itteħid; minn dik il-marda, biex ngħid hekk, ta' tħarbix ta' versit ingħidlu tħarbix, għax għaž-żmien li kelli ma stajtx ħlif noħroġ versi mħarbxin: widna kelli, ħjiel mhux inqas, u l-kelma mhux dgħajfa għalkollox iżda ħrara wisq u wisq iżjed, u, niftakar, Dun Karm kien l-ewwel wieħed li wrieni kif għandi nkejjel b'subgħajja u nqabbel. Kull fejn kont inkun, fl-iskola, fl-istudju, waqt il-logħob, fis-sodda qabel ma nagħlaq għajnejja, moħħi dejjem ihewden biex joħloq u jqabbel xi vers, u għalkemm imħabba f'hekk ġew waqtiet li kont warrabt kull studju ieħor, jien ma jisgħobbnix li Dun Karm kien nissel fija din ix-xorta ta' mħabba u ġenn għall-poezija.

Dun Karm kien il-poeta maħluq u magħruf b'hekk fost l-egħref nies tal-Gżira ta' dik il-ħabta, minn mindu kellu mal-20 sena u xi haġa fuqhom; kittieb ta' dik il-qatgħa ta' poezija klassika li sa dak iż-żmien kienet għadha tiqgħel u tidli bl-aqwa xrariet ta' l-iskola ta' l-Alfieri, Monti u Manzoni, u jekk toqgħod tifli l-ġabra ta' l-ewwel versi ta' Dun Karm—*Foglie d'Alloro 1896*—għandek issib li bhala student ta' Del Ricco, li kien professur tal-Letteratura Taljana fis-Seminarju, huwa kien ix-xbieha tal-poezija mexxejja, iżda għolja u allegorika, li ddoqq hafna fil-widna u li kie-

net laħqet għaxet tajjeb sal-bidu ta' dan is-seklu. Sew sew meta dehret il-gabra ta' poezijiet tiegħu, il-poezija moderna kienet, bil-versi magħqudin u qawwija ta' Carducci, bdiet thajjar lil xi wħud miż-żgħażaġh tagħna, li 'l hawn u 'l hinn kienu bdew isemmgħulna xi taqbil fuq ir-ritmika ta' l-iskola l-ġdida. Izda, milli jidher, Dun Karm baqa' fuq hekk marbut mad-drawwiet il-qodma ta' dik is-sengħa u qatt ma għogħbitu il-fasla tal-*moda l-ġdida* li kienet daħlet fil-prosodija Taljana.

X Dun Karm kien żagħżuġh li jhobb ukoll iħabbel moħħu fuq studji oħra, ta' ilsna u xjenzi naturali, kif ukoll ta' l-arti tad-daqq. Qalbu kienet għadha safja mill-qerq u dwejjaq tad-dinja, dejjem fuq ruħu u moħħu bla xejn tfixkil jaqbad daqs kalamita, u ma kienx ikun hemm logħba ta' taħbil il-moħħ li ma kienx jidhol għaliha u jifhimha mill-ewwel. Waqt il-ħinijiet tal-mistrieħ, kont tarah jaqbad il-mandolina u jdoqqha wara ftit żmien li jkun tgħallem in-noti.

Skond ix-xewqa ta' l-isqof Pace, li kellu wisq għal qalbu it-tagħlim tal-kleru fuq sistema moderna, is-Siminarju kienet daħlet ir-riforma ta' l-istudji bi programm tal-matrikula li bis-saħħa tiegħu, l-istudenti tas-Siminarju setgħu jirfsu l-għatba ta' l-Università u jieħdu l-grad tal-kors akkademiku tal-Letteratura, Xjenzi u Teologija. F'dan il-programm ta' studji daħlu dawk tal-Matematika, Fizika u Inġliż fuq metodi iżjed mirquma u fil-wisa' u li minnhom kien nieqes it-tagħlim fis-Siminarju ta' żmien Dun Karm. Izda Dun Karm, għalkemm kien wasal biex jagħlaq l-istudji tiegħu u jqaddes, fil-ħinijiet battala tiegħu, thajjar jindaħal biex jitgħallem bħalna, u f'qasir żmien tharreg fix-xjenzi kif ukoll fl-Inġliż, li sar jaf hekk tajjeb li f'qasir żmien wasal biex isawwar xi versi bl-Inġliż ukoll.

X Dun Karm, għal dik li hi mogħdija taż-żmien, ma kienx iħassar festi, ibda mil-logħob tal-ballun, li kien daħal fostna wkoll u logħob ieħor, u spiċċa fir-rapprezentazzjonijiet ta' fuq il-palk; u meta Dun Pawl Galea, il-lum Vigarju tal-Isqof, laħaq Rettur tas-Siminarju, u mat-taqliba li għamel fis-sistema ta' dixxiplina, studji, eżamijiet u ħajja kolleġjali, daħħal xi mogħdijiet taż-żmien għall-mistrieħ, ġid u taħriġ tal-moħħ taż-żgħażaġh, fosthom ġurnal jismu *La Palestra del Seminarista*, Dun Karm sab ruħu iżjed f'waqtu fil-għalqa ta' l-idejiet u ħidma letterarja tiegħu, u, milli jidher, l-edizzjoni ta' dan il-ġurnal tawha f'idejh. Jien għadni niftakar sew sew dak iż-żmien lil Dun Karm jaqra Prolużjoni,

miktuba bi proża ħelwa u minsuġa tajjeb li laqtitni mhux ftit, f'wahda mill-premjazzjonijiet lill-istudenti tas-Siminarju, fejn, fost ħwejjeg oħra hegġeg lil dawk iż-żgħażaġħ iwieġbu bil-ħidma tagħhom għall-għaraq u tbatijiet li kienu jgħarqu u jbatu missirijethom biex jagħtuhom dak it-tagħlim li kien qed jifthilhom it-trieq ta' ministeru hekk sabiħ u għoli għall-gid ta' l-erwieħ u għar-riżq ta' art twelidna. Niftakar lil Dun Karm bħallikieku lbieraħ meta kien għoddu wasal biex jitlaq il-ħajja ta' student fis-Siminarju u jidħol ma' dawk li kienu jgħallmuna, dlonk jifhallat magħna fl-istudji godda, fil-logħob, u saħansitra fuq il-palk jagħmilha ta' *Bertu sar Tabib*. U la ġejna għal dana, meta kien għadu ma telaqniex għal kollox għala wieħed minn sħabna, niftakru fil-ġranet tal-Karnival jieħu sehem magħna fir-reċti, li għalihom Dun Pawl ir-Rettur, bħala bniedem imsahhar wara s-sengħa drammatika u jifhem tajjeb fiha, kien kull sena jħabrek biex jirnexxu u kulħadd jaqla' l-parti tiegħu; u niftakar lil Dun Karm iħażżeż f'sagħtejn il-programm, f'għamla ta' versi b'rima mbewsas, ta' kull reċta li kienet ssir fit-tlitt ijiem tal-Karnival: jiġi fuqi bħala protagonista u jistaqsini s-sugġett tad-dramm, kummidja jew farsa li tkun, u kull lejla, qabel ma jitla' s-siparju, Dun Karm, liebes l-iswed, bis-surtun u t-tomna, jaqra bil-ħegga kollha ta' żaġħżuġħ fuq ruħu dawk il-versi magħmulin bil-għaġla, xi minn daqqiet dak in-nhar stess u mitmumin ftit qabel ma tibda r-reċta. Niftakar lil Dun Karm surmast tiegħi tal-Kosmografija li hu kien jiddettalna min-noti tiegħu (noti li jien għadni nżomm b'għożża kbira) u li jien kont daqshekk inħobb nitgħallem bl-amment, haġa li qatt ma għamiltha f'materji oħra u li fihom fl-eżami ġibt l-aqwa marki. Niftakar ukoll meta Dun Karm, biex jagħmilli l-qalb kien baġħatli mir-raħal tiegħu daqsxejn ta' poezija ħelwa, jisimha *Il Cuore* biex ingibha fil-ġurnal "*Il Passatempo Estivo*" li jien kont hloqt għal mogħdija taż-żmien fostna s-Siminaristi fix-xhur tas-Sajf li konna nqattgħu fis-Siminarju tal-Imdina. Din il-poezija l-lum taqrawha f'wahda mill-antologiji *Fior del Mondo*, ta' l-iskejjel tagħna.

Wara li tlaqt mis-Siminarju u meddejt għonqi għall-istudju li bih fittixt li naqla' ħobżi, ix-xbieha ta' Dun Karm għabet minn quddiem għajnejja ma' dik ta' bosta minn sħabi ta' tfuliti u żgħożiti u ta' ħbieb oħra li jiena bqajt ngħożż bħala l-egħżeż u l-isbaħ tifikiriet ta' ħajti u li dlonk nixtieqhom u noħlom bihom meta jfettilli ndawwar wiċċi lura u nixxef il-kwadru ta' l-imgħoddi. Izda għalkemm f'dil-ħajja wieħed ikollu f'ħin jew ieħor jigbed għal trieq u

l-ieħor għal oħra, jistgħu jingħataw ċirkustauzi, f'din id-daqsejn ta' Gżira, li xi darba wieħed jiltaqa' f'salib it-toroq fil-mixi ta' din il-ħajja, l-iktar fejn barra minn ġibdiet oħra jista' jkun hemm haġ' oħra iżjed qawwija li tlaqqa' moħħ ta' bniedem ma ieħor f'xi hidma tal-ħsieb li fiha fil-bidu kienu mseħbin u li biha il-qalb kienet imħegġa. U hekk gara bejni u bejn Dun Karm, bejnieta t-tnejn u bejn oħrajn li fil-bidu ta' zġħużitna konna naqblu fil-hidma tal-moħħ u f'xi waħda mix-xrariet qawwija li biha, imbagħad wara żmien, sew fix-xoġħol li jdejjaq ta' kuljum kemm fil-kedda ta' qalb dejjem battala u xi mindaqqiet muġuġħa, il-ħsieb jixgħel u jleħħ u jifred il-qalb mir-rabtiet tal-materjalizmu tal-ħajja għal fuq il-ġwienan ta' holm spiritwali. ×

Ebda haġa ma laqqgħetna hekk bis-sħiħ fit-trieq ta' din il-ħajja, wara li hu, mis-Siminarju fejn kien baqa' jgħallem sab ruħu qalb il-kotba tal-Biblijoteka, bħala Assistent Biblijotekarju, u jien kont ili madwar tnax-il-sena li hallejt l-istudji u naqla' ħobzi b'daqsejn ta' impieg tal-Gvern, daqs dik il-ħegġa, li baqgħet fina, tas-sengħa tal-poeżija, fi h bħala farfett li kellu l-ħila jħabbat il-ġwienan sewwa fuq kull warda ta' l-isbaħ ġonna, u f'ija bħala daqssejn ta' ferħ li donnu kien għadu kif ħiereġ mill-fosdqa u jimraħ fuq xi warda 'l hawn u 'l hinn. Dak li laqqgħana kien "Il-ħabib", ġurnal bil-Malti li beda joħroġ mid-Dar ta' l-*Unjoni Kattolika San Ġużepp*, bil-ħsieb li jxerred l-istampa ta' kitba tajba. Bis-saħħa ta' "Il-ħabib", li kien għalina t-tnejn l-aqwa ħabib tal-qalb, aħna ltqajna ma' xi ħbieb ta' l-istess xeħta letterarja u nġhaqadna f'nofs it-taqbida tal-ħajja f'xirka ta' ħsieb wieħed, fosthom ma' Mons. Galea, li kien qabel Rettur tas-Siminarju u l-Kav. Ġużè Muscat Azzopardi, id-Direttur ta' "Il-ħabib", wiċċ qadim ta' żmien zġħużitna, u li konna nafuh is-Siminarju fejn bħala eżaminatur tat-Taljan ma kienx jonqos li jittawwilna f'xi laqgħa akkademika u f'kull premjazzjoni jew reċta. Izda din id-darba l-lsien tal-kitba tagħna, proza jew versi, ma kienx it-Taljan, imma l-lsien Malti bħala mezz ta' tixrid ta' tagħlim li jgħodd għall-moħħ u qalb ta' wlied il-poplu, u l-iktar tan-nies tax-xoġħol. Hawnhekk kien li Dun Karm, imħajjar mill-Kav. Muscat Azzopardi, flimkien mal-Professor Cuschieri, raġa' kibes bil-ħrara li jarga' għas-sengħa tal-għana, izda din id-darba l-għanjiet tiegħu ma kinux id-diwi ta' qalb zaġħżuġħa li tbaqbaq u ta' ħsieb li jfawwar, jittajjar u jintilef mas-smewwiet, izda l-leħen safi tal-kelma li kien tgħallem f'ħoġor ommu u ta' ħsieb irżin izda mhux inqas għoli ħiereġ minn

qalb li ġarrbet; u għalhekk din id-darba, bil-lsien ta' art twelidu u bil-ħsieb qawwi u sħiħ ta' rġulija, Dun Karm kien sebaq lill-nnifsu bħala poeta Malti ta' versi Taljani. Xebbah il-poeżija Taljana, li Dun Karm kien kiteb qabel sa dak iż-żmien u li baqa' jkteb 'l hawn u 'l hinn, ma' dik li ħarġet bil-Malti mill-pinna tiegħu mis-sena 1912, u inti tara illi għalkemm hija poeżija li tnisslet mill-ħeġġa poetika ta' qabel u redgħet minn ħalibha mhux ftit, din ta' l-aħħar ħarġet iżjed safja, iżjed mexxejja u naturali, u xi mindaq-qiet iżjed qawwija u sħiħa fil-ħsieb u fil-kelma.

Fil-poeżija Maltija ta' Dun Karm insibu l-aqwa gabra ta' għana Malti li bih il-letteratura Maltija setgħet tintrafa' mit-trabijiet u tiżzejjen għall-ewwel darba b'dija hekk sabiħa u tingħaqad ma' dik ta' ilsna oħra. B'hekk Dun Karm wettaq u kabbar il-ġieħ tal-poeżija Maltija meta ta' dan il-ġieħ kellna biss l-ewwel ħjiel fil-poeżija ta' Richard Taylor, ta' Dun Dovik Mifsud Tommasi, ta' Klement Mifsud Bonnici, ta' S. Frenzo de' Mannarino, ta' Ġio Anton Vassallo, ta' Dwardu Cachia u ta' Ġużè Muscat Azzopardi.

Mat-twelid tal-"Għaqda tal-Kittieba tal-Malti", fl-1921, meta Dun Karm kien ilu magħruf bħala wieħed mill-aqwa kittieba tal-lsien Malti—Għaqda li nibtet fejn inħoloq "Il-Ħabib"—l-uniku ġurnal ta' dik il-ħabta magħmul bil-ħsieb li jwettaq il-kitba tajba tal-Malti fuq sisien grammatikali u letterarju, ġurnal li fih Dun Karm kien ħawwel l-ewwel xitliet li tawna l-isbaħ ward Malti,—naraw li isem Dun Karm kien ma' iżuż fost dawk ta' l-ewwel nies li bil-ħidma tagħhom twaqqfet sistema ta' kitba Maltija li 'l quddiem kellha tiftaħ it-trieq għas-seħħ tat-tagħlim tal-Malti u għall-użu tiegħu akkademiku u amministrativ.

Mhix ħaġa kbira għalhekk li wara l-mewt tal-Kav. Ġużè Muscat Azzopardi, Dun Karm kien magħżul bħala President tal-"Għaqda tal-Kittieba tal-Malti" u Direttur tar-rivista letterarja "Il-Malti".

Hekk nafu lil Dun Karm fil-ħidma tiegħu letterarja minn madwar ħamsin sena 'l hawn—żmien li mal-għoxrin sena ta' qabel li fihom il-ħsieb tiegħu, ċkejken u żaġġużu, trabba u tħarreg għall-ħidma sħiħa u wtieqa ta' rġulitu—iġħaqqdu s-sensiela ta' snin ta' ħajja ta' l-akbar ġieħ letterarju, ħajja li nixtquilha kull saħħa u riżq għall-ġid ta' Art Twelidna.